

УДК 37.015.31:17.022.1(477.44)”1901/1950”

Мельник Ю.В.,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ПОДІЛЛІ (В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті представлені деякі підходи до визначення духовно-моральних засад виховання дітей на Поділлі (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття). Це так звана система народних знань та тогочасна наукова парадигма.

Ключові слова: *духовно-моральні засади, виховання дітей на Поділлі.*

Мельник Ю.В. Духовно-нравственные принципы воспитания детей на Подолье (в конце ХІХ – в начале ХХ века)

В статье исследованы некоторые подходы к определению духовно-нравственных основ воспитания детей на Подолье (в конце ХІХ – начале ХХ века). Это так называемая система народных знаний и научная парадигма тех времён.

Ключевые слова: *духовно-нравственные основы, воспитания детей на Подолье.*

Melnik Yu.V. The Spiritually and Moral Principles of Children's Education on Podilya (at the End of ХІХ – at the Beginning of ХХ Age)

The article presents spiritual and moral principles in the upbringing process in Podilya. This is so-called folklore system and the scientific paradigm of that epoch.

Keywords: *spiritual and moral principles, children's education in Podilya.*

Постановка проблеми. Духовно-моральний стан народу, його думки й соціальні почуття – така ж історична дійсність, як війни чи економічні реформи. Однак вітчизняна історіографія традиційно охоплює насамперед політичний та економічний аспекти історичного процесу. Тому на сьогодні актуальним є детальне дослідження духовності та моральності народу. Насамперед важли-

во переглянути традиційні уявлення про кореляцію морального та духовного, виявити мотиви поведінки та утвердити в нашому суспільстві загальнолюдські цінності, прагнучи сформувати суспільну свідомість відповідного типу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що увага сучасних дослідників зосереджується на проблемах морального та духовного виховання дошкільнят (О.Кошелівська, Т.Фасолько), молодших школярів (С.Бакуліна, О.Безверхий, О.Матвієнко, В.Плахтій, В.Салко). У дослідженнях розглядалися й питання вихованості особистості (О.Богданова, Л.Божович, О.Ковтунова, В.Петрова).

Теорії духовного та культурологічного розвитку особистості досліджували М.Бахтін, В.Біблер, М.Каган, А.Лосева, Є.Бондаревська. Разом із тим, у сучасній науці відчувається необхідність розробки ефективних шляхів морального та духовного виховання молоді, тому історико-педагогічне дослідження духовно-моральних засад виховання наразі є надзвичайно актуальними.

Мета статті: визначення та аналіз різних підходів до визначення духовно-моральних засад виховання дітей на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століть.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури доводить наявність різних позицій щодо визначення духовно-моральних засад виховання дітей на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття. Так, С.Кульчицький ув історичному журналі “Історія і час: Роздуми історика” зазначає, що важливою складовою традиційно-побутової культури, а тим самим – і однією з основ духовно-морального виховання є система народних знань. Що ж до визначення поняття “система народних знань”, можна сказати, що це – раціональні відомості з різних галузей знань, набуті протягом багатовікової трудової діяльності народу. Потреби розвитку господарства спонукали людину виявляти закономірності у природі, спостерігати за небесними світилами, пізнавати й тлумачити різноманітні явища оточуючого світу [4, с. 2].

Незважаючи на певний рівень розвитку наукових знань, українці навіть на початку XX ст. користувалися у щоденному житті досвідом предків. Разом із тим, протягом століття система народних знань зазнавала щораз відчутнішого впливу науки. Зростав рівень освіченості населення, народні знання поступово очищалися від забобонних уявлень та вірувань. Однак цей процес мав і вади,

головна з яких – девальвація значущості раціональних народних знань, нігілістичне ставлення до безцінних скарбів народного досвіду [4, с. 3].

Аналіз матеріалів Державного Вінницького архіву з проблеми нашого дослідження дає підстави констатувати, що особливо цікавими з точки зору еволюції суспільної свідомості українського народу є 20-і роки ХХ ст. Це був час, коли, за влучним висловом О. Білецького, “...наново переварювалися світогляди, дивно змінювалися люди” [1, арк. 2].

Аналізуючи основи духовно-морального процесу виховання, необхідно враховувати ту реальну суспільну атмосферу 20-х років, яка впливала на них. У той час селянин постійно перебував під впливом більшовицької політики. Офіційні ідеологічні інститути скеровували зусилля “...на організацію психіки та свідомості широких селянських мас і сільської інтелігенції в дусі пролетарської революції”. При цьому ігнорувався факт, що селянство жило власним духовним життям і самостійно успішно продукувало суспільні ідеї. Проте почуття, уявлення та прагнення селян або ігнорувалися, або ж оголошувалися куркульською пропагандою [2, арк. 14].

В історико-монографічному дослідженні А. Пономарьова доводиться, що основа морального та духовного виховання молодого покоління на Поділлі закладена в народних знаннях та культурних традиціях народу. Традиційні народні знання охоплювали всі види діяльності. Дитячий внутрішній світ збагачувався за допомогою уявлень про народну астрономію, математику, медицину тощо [5, с. 5]. В той же час А. Пономарьов акцентує на шанобливому ставленні до батьків як на основі морально-етичного виховання в сім’ї. Дітям змалку прищеплювали глибоку повагу до батьків та старших, до сімейних та громадських традицій [4, с. 5]. Над усе народна мораль цінувала такі чесноти як працелюбність, доброзичливість, щирість, чуйність, взаємодопомога. Великого значення надавалося вихованню любові до рідної землі. Народна поезія, героїчний козацький епос виховували не одне покоління української молоді палкими патріотами [4, с. 7].

Серед подолян побутувало поважне ставлення до освіти – батьки намагалися будь-що віддати своїх дітей у науку. Впродовж віків у народному середовищі виробилися оригінальні способи виконання арифметичних дій, розвитку дитячого мислення (загадки, головоломки) та мови (казки та вірші, скоромовки тощо [4, с. 7].

Належне місце займало й фізичне виховання. За допомогою традиційних забавок (ладки, сорока-ворона, дибки) мати стимулювала фізичний розвиток дитини уже в ранньому віці. Цьому ж слугували різноманітні пристрої для сидіння, стояння та ходіння немовлят (царки, замки, гудзи). Підлітків заохочували до рухливих ігор, плавання, катання на санчатах тощо [4, с. 9]. Усі ці положення висвітлив А.П. Пономарьов у своїй праці “До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень”, за якою ми аналізували вищенаведені основи духовно-морального виховання.

Важливою для нашого дослідження є праця В. Дякова “Фольклор чудес у підрадянській Україні 1920-х років”, у якій за основу духовного та морального виховання автор бере виховні народні традиції: дитячі й молодіжні ігри, розваги та обряди, казки та прислів'я, адресовані дітям. Ігри імітували певні виробничі процеси (“А ми просо сіяли”, “Сіять мак” та ін.), у колядках та щедрівках оспівувалася селянська праця [3, с. 125]. Саморобні іграшки копіювали землеробський реманент та предметне середовище хлібороба. Навіть дозволяли юнаки та дівчата поєднували з працею: нерідко на вечорницях молодь лушила кукурудзу, дівчата ткали й вишивали тощо [3, с. 126].

Суттєва роль у вихованні дітей та молоді традиційно відводилася громаді, та все ж основною ланкою у цій справі була сім'я. Турбота про здоров'я, фізичний розвиток дітей, прищеплення їм працелюбності, необхідних трудових навичок – усе це звичайно покладалося на матір. Дітей залучали до праці з наймолодшого віку: в п'ять – шість років вони вже пасли гусей, колисали молодших братів та сестер. Поступово їх привчали до виконання постійних господарських обов'язків. За традиційним поділом праці на жіночу та чоловічу дівчатка прибирали хату, пололи город, доглядали за дітьми, м'яли коноплі тощо; хлопчики ж заготовляли та рубали дрова, випасали худобу, молотили збіжжя, допомагали на пасіці. Молодь віком 16 – 18 років працювала нарівні з дорослими. Про юнака такого віку казали: він уже косар [3, с. 200].

Аналіз архівних матеріалів доводить, що найголовнішим фактором, який суттєво визначав моральні якості подолян є природно-кліматичний [2, арк. 28]. Розташування Поділля в зоні продуктивного землеробства забезпечувало за порівняно невеликих затрат праці задоволення насущних потреб поселенців. Отже, не було ніяких виробничих чи економічних основ для культивування в на-

родній свідомості рис войовничості, оскільки матеріальний аспект людського буття з лишком забезпечувався результатами насамперед землеробства, а також скотарства. Не можна не відзначити певного облагородження духовної сфери подолян під впливом раннього проникнення в цей край християнського вчення, ще за 1,5 – 2 століття до хрещення Київської Русі. Збереглися письмові свідчення про те, що вчителі слов'ян – Кирило та Мефодій, котрі першими переклали з грецької мови на слов'янську богослужбові книги та створили церковнослов'янську абетку, – посілали своїх учнів проповідувати християнське вчення в Сілезію, Польщу та в сусідню з ними Русь [2, арк. 30]. Таким чином, християнський світогляд та мораль мали певне поширення серед населення Пониззя (стародавня назва нинішнього Поділля) ще в IX столітті.

Отже, можна виокремити такі головні елементи схеми дослідження основ духовного життя подільського селянства:

1. Народна філософія (морально-філософські роздуми про “вічні” проблеми життя).

2. Політична свідомість (суспільні ідеали селянства, ставлення до політичних і державних інститутів, місцевих органів влади).

3. Економічна свідомість (уявлення про форми землеволодіння та землекористування, ставлення до економічної політики уряду тощо).

4. Правова свідомість (уявлення про правопорядок і законність, судочинство, ставлення до правових інститутів).

5. Національна свідомість.

6. Мораль (моральні засади щоденного життя).

7. Релігійне життя.

8. Народнопоетична творчість, писемне та усне мовлення.

9. Традиції, вірування, свята, обряди, звичаї.

10. Соціальні настрої й переживання, психічні стани [5, с. 13].

Зрозуміло, що цей перелік не вичерпує всього багатства духовного життя подільського селянства у 20-і роки ХХ ст. Складна суть духовного життя не лише припускає, а й передбачає багатоваріантність конкретно-історичного дослідження цього складного феномену.

Висновки. В арсеналі народної педагогіки сьогодні набагато більше різних форм і засобів, спрямованих на моральне виховання людини, забезпечення активного відпочинку молоді й належного психологічного розвантаження напруженої стресами душі. Проте

важливим є збереження історично-ціннісних підходів, щоб за новаціями не загубилися зерна людських чеснот, паростки шляхетності й омите рікою часу почуття особистої гідності.

Список використаної літератури та джерел:

1. Дяків В.М. “Фольклор чудес” у підрадянській Україні 1920-х років / В.М. Дяків. – Л.: Інститут народознавства НАН України, 2008. – 256 с.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р. – 254. – Оп.1. – Спр. 4. – 208 с.
3. ДАВО. – Ф.Р. – 1882. – Оп.1. – Спр.10. – Арк. 1-30.
4. Кульчицький С. В. Історія і час: Роздуми історика / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1992. – №4. – С. 6.
5. Пономарьов А. П. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. П. Пономарьов // Артюх Л. Ф., Балушок В. Г. та ін. Поділля. Історико-етнографічне дослідження / А. Ф. Артюх, В. Г. Балушок та ін. – К.: НКЦ “Доля”, 1994. – С. 5-13.